

DERLEYENLER

İCLAL AYŞE KÜÇÜKKIRCA - HANDAN ÇAĞLAYAN
KADINLAR BİRBİRİNE DOĞRU YÜRÜYOR
2000'LER TÜRKİYE'SİNDE KADIN HAREKETLERİ

Deniz Kandiyoti • Fatmagül Berktay
Yasemin Özgün • Ruşen Işık
Feryal Saygılıgil • Handan Çağlayan
Sevda Çetinkaya • Rümeyza Çamdereli
Zehra Keleş • Yasemin Öz • Betül Yazar
• Şafak Altan • Nur Meç

Kadınlar Birbirine Doğru Yürüyor: 2000'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketleri

© İclal Ayşe Küçükırca - Handan Çağlayan

© Dipnot Yayınları, 2026

ISBN: 978-625-6742-54-3

Sertifika No: 48147

Dipnot Yayınları 457

1. Baskı 2026 / Ankara

Kapak Tasarımı: Ilgın Fidan

Düzeltili: Ümit Özger

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Paz. Ltd. Şti.

Baskı: Sözkesen Matbaacılık (Sertifika No: 49363)

İvedik O.S.B. 1518. Sok. Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40

Yenimahalle/ANKARA - Tel: (0 312) 395 21 10

Dipnot Yayınları

Selânik Cad. No: 82/24 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32

eposta: dipnotkitavebi@yahoo.com

www.dipnotkitap.com

DERLEYENLER

İCLAL AYŞE KÜÇÜKKIRCA
HANDAN ÇAĞLAYAN

KADINLAR BİRBİRİNE DOĞRU YÜRÜYOR

2000'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketleri

İclal Ayşe Küçükürca 1977 Üsküdar Aziz Mahmut Hüdayi mahallesi doğumlu, felsefe mezunu feminist bir etnografıdır. Araştırma alanı birbirleriyle ilişkili iki ekseninde özetlenebilir: çatışma kaynaklı yerinden edilme bağlamlarında evsizlik ve ev kurma ve Türkiye’deki feminist/kadın hareketleri. Doktora derecesini 2011 yılında Binghamton Üniversitesi’nde Homelessness and Homemaking başlığıyla tamamlamıştır. 2009-2017 yılları arasında Diyarbakır’da yaşayıp Mardin’deki Mardin Artuklu Üniversitesi (MAÜ) Felsefe Bölümü’nde çalışmıştır. Bu arada Mardin’de Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası’nın (Eğitim-Sen), Met-Der (Mevsimlik Tarım İşçileri Derneği) içinde yer almıştır. 2017-2020 yılları arasında Off-University’de çevrimiçi dersler vermiştir. 2020 yılında Humboldt-Universität zu Berlin’e misafir araştırmacı olarak gitmiştir. Aynı üniversitede 2022 yılında başladığı “Çatışma Kaynaklı Yerinden Edilme Bağlamında Evsizliği ve Ev Kurmayı Anlamlandırmak: Sur, Nusaybin ve Berlin’e Feminist Bir Bakış 2015-21” başlıklı DFG araştırmasını Mart 2024’ten bu yana Orient-Institut İstanbul’da yürütmektedir.

Handan Çağlayan 1968 Siverek doğumlu. Meslek hayatına hemşire olarak başladı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde sosyal politika ve siyaset bilimi öğrenimi gördü. Kürt kadınların politik katılımı ve Kürt kadın kimliğinin oluşumu üzerine yazdığı tez ile 2006 yılında doktora derecesini aldı. Akademik çalışmalarını Ankara Üniversitesi, Bamberg Otto Friedrich Üniversitesi ile Berlin Humboldt Üniversitesi’nde sürdürdü. Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu KESK’i oluşturan sendikalardan Tüm Sağlık Sen’in (daha sonra SES), Kırköruk Kadın Kooperatifi’nin ve İstanbul Toplumsal Cinsiyet Müzesi’nin kurucularındandır. Kadın Emegi Çalışan Feminist Araştırmacılar-KEFA üyesidir. Örgü örme, sevdiklerine yemek pişirmeyi ve kedileri sever. Akademik çalışmalarını kadınların sosyal ve politik katılımı, zorunlu göç, sendikal hareket, sözlü tarih ve sosyolingüistik alanlarında yürütmektedir.

İçindekiler

GİRİŞ	7
Handan Çağlayan - İclal Ayşe Küçükkırca	
KÜRESEL VE YEREL ARASINDA: TÜRKİYE'DEKİ KADIN HAREKETLERİNİN EVRİMİNE DAİR DÜŞÜNCELER	49
Deniz Kandiyoti	
OSMANLI – TÜRK MODERNLEŞMESİNİN CİNSİYETİ	63
Fatmagül Berktaş	
FEMİNİST MÜCADELENİN UĞRAKLARI: TÜRKİYE'DE 1980–2010 KADIN HAREKETİ	81
Yasemin Özgün	
DÖKH'TEN TJA'YA KESİŞİMSSEL MÜCADELE VE DEKOLONYAL EPİSTEMOLOJİ	99
Ruşen Işık	
2000'LERDEN SONRA TÜRKİYE'DEKİ KADIN EMEK HAREKETİNDEN ÖRNEKLER	117
Feryal Saygılıgil	

SENDİKAL MÜCADELEDE KÜRT KADIN EMEKCİLER, KESK ÖRNEĞİ	137
Handan Çağlayan	
ÇÖZÜM SÜRECİNDE BARIŞ İÇİN KADIN GİRİŞİMİ ÜZERİNE BİRKAÇ KELAM.....	165
Sevda Çetinkaya	
2000'LERİN TÜRKİYE'SİNDE HEM MÜSLÜMAN HEM FEMİNİSTLER: NE "GERÇEK" İSLAM NE "GERÇEK" FEMİNİZM	177
Rümeysa Çamdereli – Zehra Keleş	
GELECEĞİN TARİHİ.....	189
Yasemin Öz	
AKP'NİN KADIN POLİTİKALARINDAKİ DÖNÜŞÜMLER VE FEMİNİST/ QUEER POLİTİKALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	207
Betül Yarar	
HÂKİM ÖZDENİN KRİZİ ERKEK – DEVLET ŞİDDETİ	243
Şafak Altan – Nur Meç	

GİRİŞ

Handan Çağlayan
İclal Ayşe Küçükırca

2000'li yılların başları, Türkiye'de kadın hareketi açısından pek çok yönüyle önemli bir aşamaya işaret ediyordu. Bağımsız feministlerden, sosyalist feministlere, Kürt kadınlardan dindar ve Kemalist kadınlar ile sosyalist gruplar içindeki kadınlara uzanan geniş yelpazedeki kadın grupları, örgütleri, inisiyatifleri, 1980'li ve 90'lı yıllar boyunca kayda değer bir bilgi, deneyim, eylem ve örgüt gücü biriktirmişlerdi. Bağımsız kadın hareketinin canlılığı, toplum örgütleri, siyasi partiler ve sendikalar gibi karma örgütlerdeki kadınları da etkilemiş; onlar da buldukları örgütlerde, kadınlarla ilgili gündemler oluşturmaya başlamıştı. LGBTİ+ oluşumlar da söz konusu dinamizm içinde yerini almıştı. Bu birikim, kimi yerel, bölgesel ve küresel faktörlerin de etkisiyle 2000'li yılların başlarında, kadın hakları ve özgürlükleri ile cinsiyet eşitliği açısından ülke tarihinin en önemli yasal kurumsal gelişmelerinin ortaya çıkmasını sağladı demek abartılı olmaz. Bu gelişmelerin neler olduğuna gelmeden önce, söz konusu birikimi ve anılan konjonktürel etkenleri kısaca anımsamakta fayda var.

12 Eylül Askeri Darbesi'nin sosyalist solu bastırduğu, sol örgütleri, sendikaları kapattığı; liderlerini katlettiği, hapsettiği veya sürgünde yaşamaya mecbur ettiği bir ortamda, yürütücülerinin çoğu bu örgütlerde yer almış, militan sol geçmişe sahip kadınlarca oluşturulan feminist tartışma gruplarına ve bilinç yükseltme çalışmalarına, feminist literatürün Türkçeye kazandırılmasına yönelik çeviri çalışmaları da eşlik etmişti.¹ İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde başta kadına yönelik şiddet olmak üzere ikinci dalga kadın hareketinin gündemleri feminist kadınlar arasında yaygın bir şekilde tartışılmaya başlamıştı.

Aynı yıllarda kadınları bir araya getiren başka bir ortak gündem de insan hakları idi. 12 Eylül öncesi Kürt politik gruplarında ve sol – sosyalist hareketlerin içinde yer almış çok sayıda kadın, başta Diyarbakır 5 No'lu, Ankara Mamak ve İstanbul Metris Cezaevleri olmak üzere cezaevleri direnişlerinde yer almıştı. Öte yandan cezaevlerindeki insan hakları ihlallerine karşı ortaya çıkan örgütlü mücadelede kadınlar da vardı. Bu insan hakları ihlallerine karşı 1987 yılında kurulan İnsan Hakları Derneği (İHD)'nin kurucuları arasında toplumun farklı kesimlerinden gelen kadınların sayısı azımsanmayacak düzeydeydi. Cezaevlerindeki insan hakları ihlallerine karşı düzenlenen *Siyah Eylem* de insan hakları savunucusu ve feminist kadınlarca örgütlenmişti.² Tutuklulara yönelik şiddeti protesto etmek amacıyla, 9 Ağustos

¹ Henüz bağımsız bir kadın yayını çıkmadan önce, feministler, 1983 yılında, YAZKO Somut dergisinin bir sayfasını feminist yayıncılık için kullanmaya başladı. Aynı yıl Kadın Çevresi Yayınları ismi ile ilk feminist yayıncılık denemesi başlatıldı. Bu yayınevi temel feminist kaynakların Türkçeye kazandırılmasını sağladı.

² Karakuş, Filiz. "Cezaevlerindeki Şiddete Karşı Siyah Eylem", *Sosyalist Feminist Kolektif Arşiv*, <https://sosyalistfeministkolektif.org/kampanyalar/tarihimiz-den-kampanyalar/cezaevlerindeki-siddete-kars-siyah-eylem/> (son erişim tarihi: 5 Eylül 2025)

1989'da siyahlar giyinen kadınlar İstanbul'da, Cağaloğlu Meydanı'nda yere yatarak yolu trafiğe kapattılar. Feministlerin devlet politikalarını açıktan eleştiren ve henüz 12 Eylül'ün ağır baskı koşullarının devam etmekte olduğu bir dönemde bu türden radikal eylemler geliştirmelerinde, yukarıda da değinildiği gibi çoğunun 12 Eylül öncesi sol militan gelenekten geliyor olmalarının payı vardı.

Onlar bu şekilde insan hakları ihlallerine karşı mobilize olurken, başka bir grup da 12 Eylül sonrası kadınların ilk kolektif eylemlerinden birini örgütledi. Eylemin örgütleyicileri arasında, 12 Eylül Askeri Darbesi'nin üniversitelerin başına getirdiği Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)'ün anti-demokratik uygulamalarını protesto ederek İstanbul Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılması ve sonraki kuşaklar için ismi feminizmle özdeşleşen Şirin Tekeli de bulunuyordu. Türkiye'nin *BM Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi CEDAW*'ı uygulaması ve Sözleşme'ye konulan çekincelerin kaldırılması talebi ile 8 Mart 1986'da başlatılan imza kampanyasına üç binin üzerinde kadın katıldı.³ Toplu dilekçe vermenin, Aydınlar Dilekçesi örneğinde olduğu gibi henüz yargı konusu edildiği bir dönemde imza kampanyası yürütmek ve TBMM'ye toplu dilekçe vermek radikal sayılabilecek bir eylemdi.

Bilinç yükseltme gruplarıyla, tartışma toplantılarıyla, yayın çalışmalarıyla mayalanan feminist bilinç ve entelektüel birikimin tüm kamuoyunda büyük bir yankı uyandıracak şekilde eyleme

³ Şakir, Şükran, "7 Mart 1986: Feministlerden ilk kampanya; 'CEDAW uygulansın' kampanyasında imzalar TBMM'ye verildi", Çatlak Zemin, <https://catlak-zemin.com/7-mart-1986-feministlerden-ilk-kampanya-cedaw-uygulansin-kampanyasinda-imzalar-tbmmye-verildi/> (son erişim tarihi: 7 Mart 2025).

geçmesinin ilk örneği ise yine 1987’de yürütülen *Dayağa Karşı Kampanya* oldu.⁴ Kampanya, aynı zamanda 12 Eylül sonrası ilk kitlesel sokak eylemlerinin ortaya çıkmasını sağladı. Kadınların kitlesel, coşkulu, renkli eylemleri, klasik politik gösteri formlarını şiddetle bastırmaya alışmış kolluk güçlerini şaşkına çevirdi; sokaklara taşan kadınlara nasıl müdahale edecekleri konusunda bocalamalarına yol açtı. İşçi sınıfının *Bahar Eylemleri* ile eş zamanlı olarak 1989’da yürütülen ve kadına yönelik cinsel tacize karşı farkındalık ve bilinç yaratmayı hedefleyen *Mor İğne Kampanyası* da ilki gibi kitlesel sokak eylemlerine sahne oldu.⁵

1987’de yayınlanmaya başlayan *Feminist* dergi ile 1988 yılında yayın hayatına başlayan *Kaktüs* dergisi gibi yayınlar da feminist entelektüel gündemlerin kadınlar arasında yaygınlaşmasında rol oynadı. Entelektüel faaliyetler, kampanyalar ve sokak eylemlerinin yanı sıra geniş kadın gruplarının bir araya geldiği ilk buluşmalar da bu dönemde gerçekleştirildi. 1989 yılında Ankara’da toplanan *Feminist Kongre* (Feminist Haftasonu) bunun

⁴ Kampanya için bkz. Paker, Banu. “Dayağa Karşı Kampanya”, *Feminist Bellek*, (5. 7. 2021) <https://feministbellek.org/dayaga-karsi-kampanya/> (son erişim tarihi: 7. 9. 2025). İşçi sınıfının Bahar Eylemleri için bkz. Çelik, Aziz. “İşçi sınıfının ayağa kalktığı yıllar”, 90’larda Hak Mücadeleleri Yazı Dizisi, *Bianet* (6. 1 .2015), <https://bianet.org/yazi/isci-sinifinin-ayaga-kalktigi-yillar-161305> (son erişim tarihi: 20. 12. 2025),

⁵ Kampanya için bkz. Karakuş, Filiz. “2 Kasım 1989 Mor İğne Kampanyası Başlatıldı”, *Çatlak Zemin*, (2. 11. 2024) <https://catlakzemin.com/2-kasim-1989/> . İşçi sınıfının Bahar Eylemleri için bkz. Çelik, Aziz, “İşçi sınıfının ayağa kalktığı yıllar”, *Bianet 90’larda Hak Mücadeleleri Yazı Dizisi* (6. 1 .2015), (son erişim tarihi: 20. 12. 2025),

örneklerinden biridir.⁶ Perşembe günleri toplandıkları için *Perşembe Grubu* olarak nitelenen feminist grubun inisiyatifıyla toplanan Kongre, farklı feminist gruplardan kadınların birlikte tartışmalarına zemin oluşturdu.

1990'lar, kurumlaşma, çeşitlenme

1980'lerde yükselen feminist hareketin ikinci dalga feminizmin gündemleri etrafında gelişen dinamizmi ve kitlesel eylemliliği, 1990'larda kısmen sokaklardan çekildi. Bununla birlikte önemli bir kurumsallaşmanın ortaya çıkmasına da yol açtı. *Mor Çatı* ile *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı* 1990 yılında, *Kadın Dayanışma Vakfı* ile *Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı* 1993'te, *Uçan Süpürge* 1996'da, *Kadın Adayları Destekleme Derneği* (Ka.Der) 1997'de kuruldu. Henüz feminist ve diğer kadın gruplarıyla ortak zeminlerde buluşmamakla birlikte dindar kadınlar da kendilerine özgü kadın gündemleri oluşturmak üzere 1995 yılında *Başkent Kadın Platformu*'nu kurdular. *Mor Çatı*'nın çağrısıyla 1998 yılında ilk *Kadın Sığınakları Kurultayı* toplandı. Ankara ve İstanbul Üniversitelerinin yanı sıra ülkenin belli başlı üniversitelerinde kadın araştırma ve uygulama merkezlerinin kurulması da bu dönemin önemli kurumsallaşma örneklerinden oldu. *Feminist Pazartesi Dergisi* de "Kadınlara Mahsus Gazete" sloganıyla yine bu dönemde, 1995 yılında yayınlanmaya başladı.

⁶ Bkz. "11-12 Şubat 1989 1. Feminist Kongre (Feminist Haftasonu)", Aramızda Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Derneği web sitesi, <https://aramizda.org.tr/11-12-subat-1989-1-feminist-kongre-feminist-haftasonu/> (son erişim tarihi: 7. 10. 2025).

* * *

Feminist hareket bu şekilde kurumlaşırken ve göreceli olarak sokaklardaki eylemliliği azalırken 1990'larda kitlesel olarak sokaklara çıkanlar ise farklı motivasyonlara ve gündemlere sahip kadınlar oldu. Dindar kadınlar, üniversitelerde ve kamusal alanda başörtüsü yasağına karşı kitlesel sokak eylemleri geliştirdi. Kürt kadınlar da Kürtlere yönelik insan hakları ihlallerine karşı ve Kürt kimliğinin tanınmasına yönelik taleplerle İstanbul, İzmir, Adana, Mersin gibi büyük Türkiye metropollerini de başta olmak üzere kentlerin meydanlarını doldurdular. Bu iki kesimin etkinliği sadece sokaklardaki kitlesel eylemlilikleri ile sınırlı kalmadı. Örneğin Refah Partisi, kadınların örgütlenme çalışmaları üzerinde yükselirken, Kürt kadınlar da programlarının ve faaliyetlerinin merkezine Kürt sorununun demokratik ve barışçıl yollardan çözülmesini koyan yasal siyasi parti geleneğinin eylem ve örgütlenme gücünü oluşturdu. 1991 yılında kurulan ve kuruluşundan kısa bir süre sonra kapatılan *Yurtsever Kadınlar Derneği* (YKD), siyasi parti dışındaki Kürt kadın örgütlenmesinin örneklerinden biri oldu.

Kamu emekçilerinin sendikalaşma mücadelesi içinde yer alan kadınların güçlü mücadelesi de 1990'lı yıllardaki kadın hareketleri yelpazesi içinde anılmayı hak eder. 1980'li yılların ikinci yarısında bağımsız kadın hareketi ile neredeyse eşzamanlı olarak ortaya çıkan kamu emekçileri sendikalaşma mücadelesi, yürütücülerinin çoğunun sol, sosyalist geçmişinin de etkisi ile son derece güçlü ve kararlı bir nitelik taşıyordu. Kadınların kamu sektöründeki istihdam oranlarının yüksekliği, sendikal mücadelede de başından itibaren görünür olmalarına yol açtı. Sendikal mücadeleye katılan kadınların bir kısmı zaten eş zamanlı yükselen

feminist hareketin içinde yer alıyordu ya da bu hareketten etkilenmişti. Sendikal mücadelede yer alanların arasında ayrıca Kürt hareketine ve sosyal demokratlardan radikal sol örgütlere değin sol yelpazenin her rengine yakın duran çok sayıda kadın bulunuyordu. Dolayısıyla başını her türlü feminist ve sol görüşün temsilcilerinin çektiği bir kadın örgütlenmesi söz konusu idi. Üniversitelerin kadın araştırma ve uygulama merkezlerindeki feminist akademisyenlerle kurdukları ilişki de feminist gündemlerin sendikal mücadele içinde yer alan kadınların ajandalarına girmesinde etkili oldu.⁷ Feminizmi bölücü bir burjuva ideoloji olarak tanımlayan sosyalist kadınlar bile zaman içinde en azından feministler ile aynı platformlarda bir araya gelmeye, ortak gündemler etrafında birlikte hareket etmeye başladılar. *Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu* (KESK)'i doğuracak olan bu mücadelede yer alan kadınların çoğu, başta olduğu gibi sonraki yıllarda da emek hareketi ile kadın hareketinin gündemlerinin buluşturulmasında önemli rol oynadılar.

12 Eylül'ün ezdiği sol hareketin kendini toparlamaya çalıştığı bu dönemde, sosyalist örgütlerdeki kadınlar da kendi politik gruplarının şemsiyesi altında olmakla birlikte ayrı kadın örgütleri kurma eğilimi içinde oldular. Sol, sosyalist sınıf mücadelesi eksenli bir politik motivasyona sahip kadınlarca 1993 yılında toplanan *Emekçi Kadınlar Kurultayı*, daha sonra isim değiştirerek *Emekçi Kadınlar Derneği*'ne dönüşecek olan *Emekçi Kadınlar Birliği*'ni (EKB) doğurdu. EKB, sınıf mücadelesi, emekçi kadınların

⁷ Sendikal mücadelede yer alan kadınlar ile feminist akademisyenlerin dönüştürücü etkileşimi için bkz. Gülay Toksöz ve Handan Çağlayan ile Yuvarlak Masa: Feminizm ve Sendikalar", Kadın İşçi (22.12.2020) -<https://www.kadinisci.org/feminizm-ve-kadin-hareketi-sendikaları-etkiledi/> (son erişim tarihi: 5. 6. 2025).

sorunları ve feminist gündemleri birlikte yürütme çabası içinde oldu.⁸

1990'larda kadın hareketi yelpazesinin genişlemesi ve çoğullaşması bununla da sınırlı kalmadı. Örneğin 1996 yılında yayın hayatına başlayan *Roza* dergisi hem Kürt hareketine hem de Türkiye feminist hareketine eleştirel tavrı nedeni ile dönemin kadın hareketi yelpazesinde özgün bir yere sahip oldu. Kendini Kürt ve feminist olarak tanımlayan dergi yazarları, Türkiyeli feministleri milliyetçilik ile aralarına yeterli mesafe koymamakla; Kürt siyasal hareketini ise ataerkil olmakla eleştirdi. *Roza'yı* daha sonra *Jujin* ve *Jin u Jiyan* dergileri izledi. 1998 yılında yayınlanmaya başlayan *Yaşamda Özgür Kadın* dergisi ise Kürt siyasal hareketinin ideolojik şemsiyesi altında yer alan kadınların yayın organıydı.⁹

Dindar ve Kürt kadınlara olduğu kadar ikinci dalga feminist hareketin gündemlerine de uzak duran Kemalist kadınlar da *BM Dünya Kadın Konferanslarında* alınan kararların ülke gündemine taşınması, yasalar önünde eşitlik gibi gündemlerle aktif bir tutum içinde oldu. *Türk Kadınlar Birliği* özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren birinci dalga feminizmin talepleri sayılabilecek talepleri güçlü bir şekilde dillendirmeye başladı ve ileriki yıllarda farklı kadın grupları ile birlikte çalışabilecek bir dönüşüm geçirdi.

⁸ "Emekçi Kadınlar Birliği çalışmalarına bir bakış", *Özgürlük Dünyası* web sayfası, (Mart 1994), <https://www.ozgurlukdunyasi.org/2015/02/24/emekci-kadınlar-birliği-calismalari-na-bir-bakis/> (son erişim tarihi: 9. 2. 2026)

⁹ Kürt kadın dergileri için bkz. Açık, Necla. "Re-defining the role of women within the Kurdish national movement in Turkey in the 1990s" *Kurdish Question in Turkey* (eds. Güneş, Cengi ve Welat Zeydanhoğlu) içinde, London: Routledge, 2013.

Karşılaşmalar, gerilimler

1990'lı yıllarda organize edilen 8 Mart yürüyüşleri ve eylemleri gibi az sayıdaki ortak etkinlikler, yukarıda kabaca bahsedilen geniş yelpazedeki kadın gruplarının, örgütlerinin ilk kez birbirlerine temas etmeye başladıkları platformlar oldu. Bu ilk temaslar oldukça gerilimli ve sancılıydı. Feministler, radikal sol gruplarda yer alan kadınlar tarafından sınıf mücadelesini bölmekle itham edilirken, talepleri, burjuva talepler olarak eleştirildi. Dindar kadınlar ile seküler kadınlar arasında ise henüz pek bir temas yoktu. En fazla uyuşmazlık ve gerilim ise Kürt kadınların, Kürt kimliğinin dışı vurumu olarak nitelenebilecek ifadeleri ve talepleri üzerinden ortaya çıktı. Süleyman Demirel her ne kadar 1993 yılında “Kürt realitesini tanıyoruz”¹⁰ açıklamasını yapmış olsa bile anadilinden söz etmek dahi farklı kadın grupları tarafından kolayca bölücülükle itham edilmeye yol açıyordu. 8 Mart hazırlık çalışmalarının en bitmez tükenmez tartışmalarından birisi, günün “Dünya Kadınlar Günü” olarak mı yoksa “Dünya Emekçi Kadınlar Günü” olarak mı kutlanacağına ilişkindi; diğeri ise 8 Mart bildirisinin Türkçe - Kürtçe iki dilli okunup okunamayacağına dairdi. 1996 yılında, Adana’da farklı kadın grupları ve bağımsız feministlerce düzenlenen 8 Mart Mitinginde yaşananlar, Kürt kimliğinin dışı vurumu önündeki bariyerin mahiyetine dair çarpıcı bir örnek oluşturur. Kadın platformunda yapılan uzun tartışmaların ardından bildiride “Biz Türk ve Kürt kadınları” ifadesinin yer almasına karar verilmesine karşın bildiriyi

¹⁰ Süleyman Demirel’in bu ifadesi ile ilgili bkz. Bora, Tanıl. “Kürt kimliği budur: Demirel ve Kürt Meselesi”, Birgün Kitap Eki, Sayı 3. *Birikim* Dergisi web sitesi (24. 3. 2006), <https://birikimdergisi.com/guncel/80/kurt-kimligi-budur-demi-rel-ve-kurt-meselesi> (son erişim tarihi: 5. 9. 2025),

okuyan konuşmacı ifadeyi fiilen değiştirmiş ve “Biz Türk ve köylü kadınları” olarak okumuştur.¹¹ Bu dönem yaşanan şiddet ortamı ve politik tansiyonun yüksekliği, tartışmayı, diyalogu ve birbirini dinlemeyi hayli güçleştiriyordu. Kürt kimliğinin dışa vurumuna ilişkin tartışma ve gerilimler sonraki yıllarda da devam etti. Örneğin 1998 yılından itibaren düzenlenen Kadın Sığınakları Kurultaylarında bu bağlamda çeşitli gerilimler yaşandı. Kürt kadınlar bir yandan kendi partileri ve yer aldıkları diğer karma yapılar içinde erkek egemenliğine karşı mücadele ederken diğer yandan da çeşitli vesilelerle bir araya geldikleri kadın gruplarına, örgütlerine, kadınlık deneyimlerinin Kürt olmalarının kesişiminde farklılaştığını anlatmaya çalıştılar.

Çok yoğun gerilimlere ve Kürt kadınların itham edilmelerine yol açmış olsa da bu ilk karşılaşmalar ve doğrudan temaslar, daha sonra gelişecek etkileşimin de önünü açtı. Nitekim 2000’li yıllarda resmi kimlik politikalarıyla, milliyetçilikle, militarizmle diğer kesimlere göre en fazla yüzleşmeyi başarabilenler başta feministler olmak üzere kadınlar oldu. Kaldı ki henüz şiddetin ve siyasal gerilimin çok yüksek olduğu 1990’ların başlarında dahi devletin Kürtlere yönelik baskı ve şiddet politikalarına karşı açıktan tutum almayı başarabilenler, yine insan hakları savunucularının yanında feministlerdi. Bu bağlamda, 1994 tarihli *Arkadaşıma Dokunma Kampanyası* onurlu bir örnek olarak anılmayı hak eder. Kampanya, DEP Milletvekili Mehmet Sincar’ın katledilmesinin ardından Ankara’da düzenlenen cenaze törenine gelenlerin kimliklerinin kontrol edilerek Bölge illerinden gelenlerin

¹¹ Aktaran Vargün, Fatma Nevin. *Heval, Sen Daha Özgürleşmedin mi?*, Ankara: Dipnot, 2025 sf. 109.

şehre alınmaması üzerine düzenlenmişti. Cumhuriyet gazetesine verilen ve kampanyayı başlatan ilanda, “Biz Kürt olmayan kadınlar, nüfus kâğıtlarımızın bize verdiği ayrıcalıktan utanç duyuyoruz” ifadesi kullanılmıştı.¹² Kampanya yürütücüleri, Terörle Mücadele ekiplerince gözaltına alınmış, bildirilerini basan matbaaya da polis baskını yapılmıştı.

Öte yandan 1990’lı yıllarda kadın hareketi yelpazesinin genişlemesine paralel olarak gündemlerin de çeşitlendiği belirtilebilir. Feminizmin farklı dalga boylarındaki talepler, bu dönemde eş zamanlı olarak gündeme geldi. Örneğin 1980’lerin ana temalarından olan kadına yönelik şiddet konusu, bu dönemde de kadın hareketinin temel gündemlerinden biri olmayı sürdürdü; buna kadınların siyasal hakları ve eşit temsili eklendi. Kürt kadınlar için 1990’lar, yukarıda belirtildiği gibi, kadın hareketinin gündemlerine kendi özgün gündemlerini dahil etmeye çalıştıkları bir dönem oldu. 1990’lı yıllarda Türkiye kadın hareketinin canlanmasında ve gündemlerinin oluşmasında etkide bulunan küresel faktörlerden birisi BM 1995 Pekin Kadın Konferansı oldu. Konferansın gündemleri ile Türkiye’nin Konferans’ta altına imza atarak yükümlülük altına girdiği eşitlik taahhütleri, Türkiye kadın hareketinin gündemlerini, söylemlerini etkiledi. Hükümetler üzerinde demokratik baskı oluşturma güçlerini artırdı.¹³

¹² Çağlayan, Handan. “Kürt Kadın Hareketi ve Feminist Hareketin Deneyimleri Bağlamında Barış Talebi”, DEMOS, (7 Mart 2021), https://demos.org.tr/kurt-kadin-hareketi-ve-feminist-hareketin-deneyimleri-baglaminda-baris-tale-bi/?utm_source=chatgpt.com (son erişim tarihi 9. 2. 2026).

¹³ Öte yandan BM Kadın Konferanslarının kadın hareketi üzerindeki etkilerine dair, özellikle izleyen yıllarda AB uyum sürecinde artacak şekilde örgütlenme modeli açısından “STKlaşma”ya yol açtığı eleştirilere dair bir not düşmekte fayda var.